

SLOVANI V ITALIJI V ZGODNJEM SREDNJEM VEKU

Ferdo GESTRIN

akademik, SI-1000 Ljubljana, Gestrinova 1

IZVLEČEK

Procesu doseljevanja in preseljevanja Slovanov z Balkana na Apeninski polotok, kar označujemo kot migracije (v najširšem pomenu besede), moremo slediti skozi stoletja že od ok. srede 7. do 19. stoletja. Vzroki, načini in obseg teh migracij ter njihove posledice so se v tem obdobju zelo spreminjali. Glede na to delimo potek migracij na tri faze: prva zajema čas zgodnjega srednjega veka, ko so v Italijo prihajale večje ali manjše skupine Slovanov kot vojaška sila, kot preseljenci, kolonisti, bodisi svojevoljno bodisi pod različnimi oblikami prisile; druga je obdobje od 12. do druge polovice 14. stoletja, ko so Slovani z balkanskega prostora, v mnogo večjem številu ženske kakor moški, prihajali v Italijo kot sužnji, in tretja - z vrhuncem v 15. in 16. stoletju, od 17. stoletja dalje sledi upad in konec doseljevanja - ko so bile migracije slovanskega življa v Italiji povezane z gospodarskimi motivi - Italija felix - ter turško nevarnostjo in gospodvom nad velikim delom Balkana (Gestrin, 1978, 7-21).

Ključne besede: priseljevanje, Slovani, Italija, srednji vek

Prisotnost Slovanov v Italiji v zgodnjem srednjem veku je dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati.¹ Vendar na njihovo prisotnost opozarjajo predvsem posamezni, ne-povezani podatki. Ob sedanjem poznavanju virov in stanju raziskav je praktično težko prikazati točno podobo slovanske naseljenosti, govoriti o konkretnih vzrokih, poteku prihoda, o načinu, ubikaciji in množičnosti poselitve, o njihovem položaju in vlogi v Italiji ter še

čem. Na vse to so vplivali čas preseljevanja ljudstev, dolgotrajna bizantinska oblast na obeh straneh Jadranskega morja, politične spremembe in nasprotja v Italiji, skoraj neprestana mala vojna med Bizantinci in Langobardi (568-774) pa dalje s Franki (774) in nato z Arabci, ki so postali v 9. stoletju gospodarji Sicilije in delov južne Italije, posegi nemških vladarjev v Italijo ter z njimi Normanov, ki so Bizantince in Arabce potisnili

¹ Literatura o tem pojavu je izredno obsežna. Najštevilnejša je nedvomno italijanska, zlasti iz obdobja od srede 19. do 20. stoletja, in se posebej po 1960. letu. Največje delo italijanskega zgodovinarja o tej problematiki je A. Cronia: *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio*. Padova, 1958. Sledi ji jugoslovanska, hrvaška, srbska in slovenska; posamezne probleme teh migracij so proučevali tudi drugi avtorji, npr. J. M. Martin, Ch. Verlinden in drugi. Zgodnji datum prvih pojavov migracij Slovanov v Italijo naj nas ne moti. Že od neolitske civilizacije dalje Jadransko morje ni bilo ovira, inarveč vez med obema obalama tega velikega zaliva Sredozemskega morja. Danes je nedvomno dokazano, da so bile v vsem obdobju prazgodovine od neolitika dalje med obema obalama trgovske, kulturne in tudi etnične povezave mnogo bolj intenzivne, kakor se je mislilo še pred nekaj desetletji (prim. Radnili, 1983, 17-21; Stipčević, 1983, 23-31; Stipčević, 1981, 19-29). Te vezi se intenzivirajo v času grške kolonizacije in ilirskem obdobju. Ilirsko ime boginje Damatire se v 3. stoletju p. n. št. omenja v Vieste na polotoku Gargano. Vse te vezi se verjetno ustvarjajo po poti, ki jo kažejo otoki Korčula - Lastovo - Palagruža - Pianosa - Tremiti, od katerih so do kopnega le krajše razdalje. V času rimskega imperija pa je bilo Jadransko morje ena važnih poti v povezavi Italije z Balkanskim polotokom (prim. De Simone, 1981, 33-37; Martin, 1988, 49-72).

iz Sicilije in južne Italije. Dogajanja so spremljale vojne, neprestani spopadi in pustošenja. Slovani pa so kmalu po naselitvi na Balkan postali vir vojaških sil in ljudi za kolonizacijsko vneto v Italiji. Pri tem gre še posebna vloga Bizancu in njegovi vojaški ter poselitveni politiki.² Migracije so v tem dolgem obdobju potekale verjetno brez večjih pretresov - razen seveda za slovanske udeležence - in tudi brez večjih v današnji čas segajočih posledic.

Najmanj vesti, predvsem posrednih, ki so hkrati tudi zelo dvomljive, imamo o doseljevanju Slovanov v neposredni povezavi z zadnjimi selitvami ljudstev oziroma z njihovimi vpadi v Italijo in kot posledici teh vpadov. Gre predvsem za vpade Avarov in nato Madžarov, ki so prihajali vse do južne Italije. Kakor so že Langobardi pripeljali v Italijo drobce raznih drugih ljudstev - o tem poročata Fredegar in Pavel Diakon - moremo tudi za Avare in Madžare pričakovati isto (Diakon, 1988, knj. 2, cap. 26, 78-79; Kos, 1903, 74-75).

Poselitev Slovanov, ki se deloma skrivajo pod imenom Bolgari, v času avarskih navalov na meje med langobardskim kraljestvom in bizantinskim eksarhatom zgodovinarji deloma povezujejo s posameznimi toponomastičnimi in onomastičnimi preostanki. Leta 752 se omenja del posesti ("fundus Bodene") bizantinskega vojvoda Ivana v Raveni, ki je tedaj postala last benediktinskega samostana v Nonatoli. Ime Bodena razlagajo, tudi na podlagi latinskega prevoda ("et Aquaviva"), kot slovansko Vodena (od vode), kar naj bi bil današnji kraj Bodena na bregu reke Panaro, ki je bila meja med Langobardi in Bizantinci. Da je bila tod oziroma na območju slovanska poselitev, poudarjajo s podatkom o neki zemljski posesti ravenskega nadškofa, ki jo je imel ob koncu 9. stoletja po pogodbi v zakupu Slovan "Ursus Sclavinus" (Guillou, 1973, 12).

Poleg teh Slovanov, ki so bili po vsej verjetnosti pomešani z Bolgari, se v virih 11. in 12. stoletja omenjajo Slovani tudi v Markah blizu Senigallije. Leta 1085 se namreč v darovnici iz arhiva samostana S. Croce v diecezi Caglio-Pergola omenja "vicus Bulgarum qui vocatur Sclavinorum" ob spodnjem toku reke Cesano, blizu cerkve sv. Cervazija, ki se označuje kot "di Bulgarie" oz. "dei Bulgari" (1154). Prvič se v virih tod pojavljajo Bolgari (pravilneje Slovani) leta 1001, ko se omenja kapela sv. Petra v 'Bolgariji' ("cella di S. Pietro in Bulgaria") na desnem bregu reke Cesano. Leta 1069 neki vir govori tudi o cerkvi sv. Janeza v 'Bolgariji' ("S. Giovanni in Bulgaria"). Omenja se tudi še "terra Bulgarorum", kar vsekakor pomeni domeno na območju Riminija. Vse to dopušča domnevo, da so se tod, na severu bizantinskega egzarchata, naselili Bolgari oz. Slovani že v času avarskih navalov. Domneva je ver-

jetnejša na podlagi dokumenta iz 11. stoletja, ki na istem območju omenja "vicum Avarum" (za Avarorum), znan še v 15. stoletju. Iz vsega tega avtorji zaključujejo, da so se skupine Avarov, Slovanov in Bolgarov naselile na severu bizantinskega egzarchata, sem naj bi prišle vsaj v 7. stoletju (Polverari, 1969, 9-33; Pierucci - Polverari, 1967 sq. - 7. nov. 1085; Guillou, 1969, 97 sq.).

O doseljevanju Bolgarov, vsekakor s slovanskimi elementi, v istem obdobju v Italijo pa neposredno govori Alciokova zgodba iz okoli 663. leta. Trideset let pred tem dogajanjem je Alciok zavoljo notranjih nasprotij med Avari in Bolgari v Panoniji s svojim plemenom presel k frankovskemu kralju Dagobertu, ki jim je za prezimovanje določil Bavarsko. Na Dagobertovo povelje so Bavarci v eni noči pobili večino pripadnikov Alciokovega plemena. Rešil se je le Alciok z okoli 700 možmi, ženami in otroki, s katerimi se je umaknil v Karantanijo h knezu Valuku. Po daljšem bivanju se je okoli leta 663, verjetno iz strahu pred Avari po propadu Samove plemenske zveze, s svojimi ljudmi zatekel k Langobardom v Italijo. Langobardski kralj Grimuald jih je poslal k sinu, vojvodu v Beneventu, ki jih je nato naselil na mejo proti Bizantincem v pokrajini Campobasso (Molise) na območju današnjih krajev (mest) Sepino, Boiano in Isernia (Sepinum, Bovianum in Iserniam), kjer so bile bolgarske naselbine še iz časa langobardske naselitve, Alcioka pa je postavil za gastalda, t.i. upravitelja kraljevih posesti na tem ozemlju. Pavel Diakon, poglaviti vir za to dogajanje, je še v času nastajanja svojega dela (ok. leta 790) trdil, da Bolgari prebivajo v teh krajih in čeprav govore že latinsko, niso opustili svojega jezika (morda slovanskega-karantanskega, saj so verjetno prišli že pomešani s Karantanci) (Diakon, 237 sq.; knj. 5, cap. 29; Kos, 1903, 206; Kos, 1985, 145; Grafenauer, 1982, 343).

Ko so Madžari gospodovali, z izjemo Karantanije, velikemu delu slovenskega poselitvenega ozemlja, so z vpadi, ki jih je bilo ok. 30 in so segali do Taranta in Otranta, v Italijo hkrati z njimi po vsej verjetnosti prihajali tudi Slovani. Vsekakor je bila posledica njihovih pustošenj poselitev slovenskega življa na prazno ozemlje oglejskega patriarhata v Furlaniji, o čemer pozneje.

Več je konkretnih podatkov o vojaških pohodih Slovanov v Italijo, ki so bili bodisi samovoljni bodisi je do njih prišlo pod vplivom tamkajšnjih političnih akterjev. Na vojaški značaj prihoda Slovanov v Italijo kaže primer sodelovanja Slovanov pri obleganju in osvojitvi Cremona, ko jih je avarski kakan poslal langobardskemu kralju Agilulfu (590-616) v pomoč. O zavezništvu Langobardov, Avarov in nanje vezanih Slovanov proti Bizancu govori že leto prej pohod vseh treh partnerjev v

2 Prim. Gay, 1904, 85 in 172; Carabellse, 1905, 72-76; Encyclopédia de l'Islam, 1934, gesli Sakaliba. Slaves; Ferluga, 1983; Ferluga, 1984, 50.

tedaj bizantinsko Istro (Diakon, 159; Kos, 1903, 160, 178).

Proti sredi 7. stoletja so se zaostrovala nasprotja med Bizantinci in Langobardi tudi na polotoku Gargano. V zvezi s tem - morda v povezavi z Bizancem ali pa tudi ne - se je leta 642 večja vojaška skupina izkrcala blizu Siponta (današnja Manfredonija). Premagala je beneventskega vojvodo Aiona, nato pa doživela poraz. Radnoald, brat ubitega vojvode in njegov naslednik, jih je z zvijačo premagal, kakor pripoveduje Pavle Diakon, in jih večinoma pobil, druge pa pregnal. Slovani, ki so prišli pred Sipont, so bili Neretljani, pozneje zelo znani pomorščaki. Vendar komaj nekaj desetletij po naselitvi brez lokalnih ali uradnih bizantinskih faktorjev ne bi prišli na jug Gargana z mnogimi ladjami, kjer so se langobardsko bizantinska nasprotja vedno bolj zaostrovala (Diakon, knj. 4, cap. 44, 175; Kos, 1903, 213; Gušić, 1962, 51; Gušić, rokopis; Rešetar, 1911, 31; Rešetar, 1907, 1126; Novak, 1941, 145; Rohlf, 1958, 353; Spremič, 1978; Martin, 1988, 49 sq.; Guillou, 1969, 11 sq.). Nekoliko pozneje je beneventski vojvoda Grimoald (647-672) celo premagal Bizantince, toda cesar Konstans II. (641-668) se je izkrcal v Tarantu in utrdil bizantinsko oblast v južni Italiji.

V dolgotrajni mali vojni je Bizanc počasi izgubljal posest v Italiji. Ko je leta 751 padla v langobardske roke Ravenna in je propadel ravenski eksarhat, je Bizanc v severni Italiji obdržal le vpliv nad beneškimi lagunami, na jugu pa ohranil posest v Apuliji in Kalabriji, Franki, ki so 774 podvrgli Langobarde, pa so nato do leta 812 še zmanjševali bizantinsko posest. V začetku 9. stoletja je začel pritisk Arabcev (Saracenov) na Sicilijo in južno Italijo. Že leta 827 so obvladovali velike dele Sicilije in se nato naglo širili v Kalabriji in Apuliji, kjer so Bizantinci 838 izgubili Brindisi. Tu sta za krajši čas nastala arabska emirata v Tarantu (840-880) in Bariju (847-871). Zavaljo arabske nevarnosti so prenehala bizantinsko-frankovska nasprotja in v zadnji četrtini 9. stoletja je Bizanc tudi s frankovsko pomočjo (za časa Ludvika II.; po njegovi smrti 875 so Franki izgubili vse možnosti v južni Italiji) prešel v rekonkvisto vse do 963. leta ter osvojil za Vasilija I. (867-886) vso Kalabrijo in Apulijo. Bizantinci so tod že 892. leta ustanovili temo Langobardijo na ozemlju okoli Barija. Sicilija je bila od začetka 10. stoletja, po padcu Taormine leta 902, trdno v arabskih rokah, zlasti še, ko so emirat v Palermu leta 917 osvojili Fatimidi. Čeprav so Bizantinci pomagali sicilskemu Aglabidom proti Fatimidom, so slednji prevladali in še pred sredo stoletja prešli v ofenzivo v južni Italiji. Leta 950 so osvojili Reggio in prisilili Bizanc k miru.

Ko je nemški cesar Oton I. v Italiji obnovil frankovske cilje, se je Bizanc znašel med dvema nas-

protnikoma. Po miru s cesarjem 972 in po porazu Otona II. 982 v boju z Arabci se je stanje zopet začasno ustalilo. Bizantinci so že pred leta 975 iz svoje posesti v južni Italiji ustvarili upravno enoto kapetanat Italija, zavrnili arabski napad na Bari (1003) in z beneško pomočjo osvojili celo Reggio (1006). Pod kapetanom Vasilijem Boianne so celo zopet prešli v ofenzivo proti Arabcem. Toda po smrti Vasilija II., ko je nasploh bizantinska moč upadla, doživlja enako usodo bizantinska posest, ki se znajde pred nevarnostjo in ponovnim pritiskom nemškega cesarstva. Že leta 1042 je bizantinska posest omejena le na ozemlje Taranta, Otranta in Brindisija. Normani so si do leta 1060 podredili Apulijo in Kalabrijo, leta 1071 so osvojili še Bari in bizantinske oblasti v Italiji je bilo konec (Ducellier, 1986, 128 sq., 131 sq., 144-151).³

Vsa ta politična dogajanja je spremljalo prihajanje in naseljevanje Slovanov v južno Italijo, še posebej v povezavi z Bizantinci, ki so tudi drugam po svojem imperiju naseljevali Slovane kot vojake in koloniste (Capaldo, 1979, 55-63; Capaldo, 1983, 5-17; Ferluga, 1984, 50 sq.). Enako so postopali tudi Franki in pozneje Normani. Slovani so bili kot vojaki zdaj na bizantinski, drugič na frankovski (Ludvik II.) pa zopet na normanski strani, stopali so tudi v službo Arahcev (Saracenov) na Siciliji. Poleg slovanskih kolonij, ki so imele skupaj z nastajajočimi naselbinami vojaški značaj (stratioti, mercenari, guardie confinatio), so nastajale tudi povsem poljedelske naselbine in naselbine pribežnikov, beguncev, ki jih tudi v Italiji ni bilo malo (Capaldo, 1979, 55 sq.; Capaldo, 5 sq.; Gay, 1904, 85, 172; Caspano, 1963, 13; Carabellese, 1905, 72-76; Jurlaro, 1966). Slovani so prihajali v južno Italijo na bizantinsko ozemlje predvsem v Apulijo, Benevent, Capitanata in Gargano ter na Kalabrijo.

Salernitanska kronika omenja, da so slovanske čete sodelovale na frankovski strani proti upornemu beneventskemu vojvodu Grimoaldu (805-817) (Ducellier, 1986, 132; Šišić, 1925, 345 sq.). Za Vasilija I. (867-886), ko se je bizantinska oblast v južni Italiji zelo utrdila in sta nastali v Apuliji dve temi, so tja naselili številne Slovane zavaljo bojev proti Arabcem, ki so leta 827 začeli osvajati Sicilijo. Predvidevati moremo, da se je podobno zgodilo tudi v zvezi s frankovskimi boji proti Arabcem pri osvajanju Barija (871), v katerih je Ludviku II. (855-875) z brodovjem pomagal hrvaški knez Domagoj (Capaldo, 1983, 10).

Ko je po vesteh barskih letopisov (Annales Barenses) v času bizantinsko-arabskih spopadov v drugi polovici leta 926 zahumski knez Mihajlo Višević, vsekakor kot zaveznik bizantinskega cesarja, z oboroženo silo osvojil Sipont, je verjetno tam ostal del Slovanov; nikakor pa ni bila s tem dogodkom povezana slovanska poselitev na

3 Prim. Ferjančić, 1966; Ferluga, 1983; Martin, op. cit., 49 sq.; Musca, 1967, 847-871.

polotoku Garganu.⁴ Neki drugi dokument iz Barija maja 962 omenja kolonijo Slovanov iz Dalmacije, ki so bili lastniki zemlje v Balsignanu in katere lastnik je bil morda kak bizantinski strateg (Palumbo, 1981, 14).

Po mnenju A. Guillouja naj bi leta 982 na strani Bizantincev pod vodstvom vodje Vukašina sodelovalo okoli 40.000 Neretljanov v boju proti četam cesarja Otona II. in jih premagali. Misel je utemeljeval na osnovi poimenovanja Paganoi, kar je prevedel z Neretljani, ki so se v sočasnih virih res pogosto tako imenovali. Toda francoski zgodovinar J. M. Martin njegovo trditev zavrača (vsi "Paganii" niso Neretljani, Vukašin je srbsko ime, a Neretljani so bili Hrvati) in trdi, da gre za siciljanske muslimane, ki so potokli čete Otona II. pri rtu Colonne v Kalabriji (Guillou, 1973, 15; Martin, 1988, 61 sq.).

V 10. stoletju srečamo slovansko kolonijo tudi v Abruzzih, v rajonu Marsi, blizu jezera Fucino; njihovi voditelji so kot priče nastopili v listini samostana San Vincenzo ob reki Volturno (Palumbo, 1989, 38). Slovani v Apuliji, še posebej v okolici Barija in v sosednjih primorskih območjih, ki se omenjajo v 11. stoletju, so morali biti kar številni. Tu jih srečujemo še v 12. in 13. stoletju. Vsekakor so bili Slovani tudi v Bariju, glavnem mestu teme in nato katapanata. Eno takih naselij je bilo blizu Barija v Sammichele (Mont San Michele a Charso) (Gusić, 1962, 51; Guillou, 1973, 15; Guillou - Tschere-remissov, 1976, 677; Božić, 1979, 21).

Prav tako so bili Slovani prisotni v severni Kalabriji. V analih iz Barija se omenjajo pri San Marco Argentario med Malvitom in Bisignanom Slovani, ki naj bi bili pozneje povezani z normanskim vojvodo Robertom Guiscardom (Capaldo, 1983, 12; Palumbo, 1981, 14).

Slovani, ki so prihajali v južno Italijo z vzhodne jadranske obale, so stopali celo v službo Saracenov in prihajali kar v velikem številu tudi na Sicilijo. Že leta 927 so v arabski službi plenili južnoitalijanska mesta in osvojili Termoli severno od Gargana (Amari, 1858, 176, 297; Gusić, 1962, 53). V 10. stoletju so v Palermu zasedali celo mestno četrt, ki se je po njih imenovala "porta Sclavorum" ("quartiere degli Slavi"), in cerkev "dei Ragusci o degli Slavi". Tudi eden siciljanskih emirov naj bi bil Slovan (Di Giovanni, 1867, 40-62; Gelcich, 6; Jireček, 1952, 115; Spremic, 1977, 379-390; Capano, 139-172; Capaldo, 1983, 11). Ko so v 11. stoletju Normani začeli osvajati južno Italijo in Sicilijo, so Slovani kot vojaški faktor tudi zanje postali zelo pomembni. Tako je Robert Guiscard sredi 11. stoletja podredil skupnost slovanskih vojakov, ki so se, kdo ve zakaj in kdaj, naselili v severni Kalabriji, in izkoristil njihovo poznavanje ozem-

lja, da se je pozimi 1054 oskrbel z živežem. Slovanski vojaki v normanski službi so bili tudi na Siciliji, kjer naj bi leta 1079 skupina Slovanov poskušala ubiti Roberta Guiscarda (Palumbo, 1989, 38; Spremic, 1978, 2).

V 11. stoletju, ko so Normani podredili južno Italijo in posegli tudi na vzhodno jadransko obalo in dalje na Balkan, so sledile prisilne ali prostovoljne selitve Slovanov na njihovo ozemlje, kjer so nastajale slovanske kolonije. Že leta 1075, ko so Normani prvič prišli v Dalmacijo, so tedaj in seveda tudi pozneje odpeljali veliko ljudi v južno Italijo in jih tam naselili (Šišić, 1925, 550 sq., 553 sq.; Gay, 1904).⁵

Ob koncu 10. stoletja in dalje se srečujemo tudi z bolj določljivima primeroma slovanske kolonizacije v Italiji. Gre za poselitev Slovanov na polotoku Garganu, kamor so prek morja prihajali ljudje z vzhodne obale, predvsem Neretljani, in v Furlanijo, kamor so na zemljiško posest oglejskega patriarha naseljevali (kolonizirali) Slovence z ozemlja oglejske cerkvene jurisdikcije. Položaj na obeh območjih je bil različen. Na Garganu so bili predvsem vojaki - kmetje (mercenarii) in so ohranjali svoje institucije, v Furlaniji pa so živeli na podložni zemlji z vseni značilnostmi tega družbenega položaja. Toda na obeh področjih so bili naseljenci brez dotoka novih sil obsojeni na manj ali bolj hitro asimilacijo. Prvi, ker so izgubljali svojo funkcijo, in drugi, ker so bili poseljeni znotraj romanskega okolja.

Točno kdaj, tudi od kod in na kak način - po lastni volji ali pod vplivom Bizanca - so se Slovani naselili na polotoku Garganu, ne vemo. Njihov prihodi vsekakor ni bil povezan z nastopom Mihajla Viševića v Sipontu (926). Omenjajo pa jih listine iz samostana sv. Marije na Tremutih v prvi polovici 11. stoletja.⁶ O začetkih doseljevanja daje verjetne podatke Pompeo Sarnelli, avtor iz 17. stoletja. V svojem delu o kronologiji škofov in nadškofov v Sipontu je trdil, da je cesar Oton I., potem ko so Saraceni leta 970 zasedli Gargano, na prošnjo Sipontčanov, poklical na pomoč slovanskega poglavarja, ki je s svojimi ljudmi pregnal Saracene. Cesar je Slovanom, ki so prišli s svojimi župani, kot plačilo podelil zemljo za naselitev na polju San Vito in tako sta tu nastali (slovanski) naselbini Peschici in Vico.⁷ Slovani so torej prišli pod vodstvom županov in se naselili na severni strani Gargana vsekakor pred koncem 10. stoletja; tu so bile njihove županije z župani.

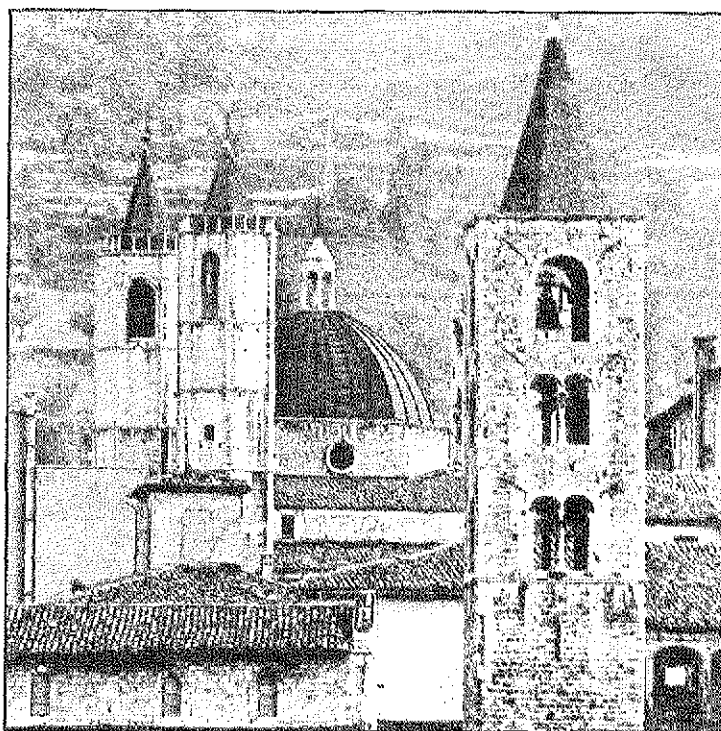
Poglavitni središči poselitve sta bila kaštela Devia in Peschici, ki naj bi po J. H. Martinu verjetno imela v sklopu bizantinske Langobardije v tem stoletju obrambno funkcijo. Po prihodu Normanov v drugi polovici 11.

4 Rački, 1877, 393; Šišić, 1925, 413; Guillou, 1973, 14. Proti mnenju zadnjega, da je Mihajlo zasedel Sipont brez boja in da je tedaj začela slovenska poselitev Gargana, je nastopil Martin, 1988, 60.

5 Prim. Božić, 1979, 7.

6 Petrucci A.: Codice diplomatico del monastero benedettino di S. Maria di Tremiti (1005-1237) 2, Roma 1960, AT, 8 (l. 1023), 24 sq., st. 42 (l. 1050), 134 sq., st. 32 (l. 1043), 101 sq., st. 14 (l. 1032), 45 sq., st. 51 (l. 1054), 159 sq.

7 Sarnelli, 1680, cit. po G. Rohffs, 1958, 354.



Ascoli Piceno (Marche, Italia) (Foto: D. Podgornik).

stoletja naj bi se ta vloga zmanjševala. Iz tega bi mogli zaključiti, da so Slovani prišli na Gargano kot vojaški plačanci in dobili zemljo, s katero so razpolagali, o čemer govore prodaje in darovnice njihovih vodij, županov. Poleg teh dveh kaštelov je bil eno izmed središč poselitve tudi Vico in morda tudi Varano. V Vieste so se naselili posamezni Slovani pozneje (Gelcich, 1908; Rohlf, 1958; Guillou, 1973, 11 sq.; Gušić, tipkopis; Fujano, 1981, 39-52; Martin, 1988, 49 sq.). Prišli naj bi z območja Neretljanov, manj verjetnosti je, da bi bili iz Zahumlja.

Najvažnejše slovansko naseljitveno jedro na Garganu je bila Devia na južnem delu gore Elia med jezeroma Lesina in Varano, katerih imena sta slovenskega izvora (jezero Ljesna, kakor se je imenoval popreje tudi otok Hvar, odtod it. Lesina; Vransko jezero). Drugo jedro je bilo, kakor že rečeno, v Peschicili, kamor je sodila tudi naselbina Vico. Vzhodno in zahodno od Peschicev sta se do danes ohranila dva toponima, ki kažeta na večjo slovansko poselitev. To sta it. Crovatico in vodni izvir, poimenovan Serbio (Gušić, tipkopis). V obeh kaštelih je bil kot voditelj celotne skupnosti župan (giuppano), ki se je v Devia občasno poimenoval tudi kot sodnik (iudex) in kralj (rex).

Glede Varana in slovanske poselitve pa so mnenja deljena; A. Guillou in M. Fajano sta mnenja, da je bilo naselje s Slovani zelo poseljeno in je imelo celo po več županov, J. M. Martin pa je temu oporekal in zavračal enačenje v viru imenovanih "Marani" in sintagem "iudex

Marianorum" ter "rex Maranorum" z Varano (Martin, 1988, 61).

Vendar pa bi mogli trditi, da je bila tedaj vsa severna obala Gargana poseljena s Slovani. Slovansko prebivalstvo, ki je bilo ob prihodu deloma morda še ortodoksno, se je pod vplivom samostana sv. Marije na Tremi in cerkvene organizacije počasi katoliziralo in postopoma asimiliralo, ker ni bilo novih doseljencev.

Slovenska kolonizacija v Furlaniji je bila povezana z madžarskimi vpadi v Italijo v prvi polovici 10. stoletja. Posledice pa so bila velika pustošenja zlasti ob njihovih poteh ("strata Hungarorum", "vastata Ungarorum") (Kos, 1906, št. 426; 1911, št. 32). Po končanih vpadih je sledila pod vodstvom oglejskega patriarha, katerega cerkvena oblast je na slovenskem ozemlju segala do Drave in je tam imel tudi veliko fevdalno posest, ponovna poselitev opustošenih območij. V toku tega procesa je nastalo v Furlaniji na območju do reke Timentia (Tagliamento) vsega skupaj preko 70 slovanskih naselbin. Nastale so ali povsem na novo ali pa so stare vasi dobile toliko slovanskih doseljencev, da so dobivale oznake po njih. Ni pa bilo malo tudi romanskih furlanskih vasi, v katerih so se v tem času pojavljali podložni kmetje s slovenskimi imeni. Med slovanske vasi, ki so nastale na novo, bi šteli npr. naslednje: Belgrado (morda sedež fevdalnega gospoda), Gorizzo, Goricitta, Gradisca, Lonca, Schiavonesco, Sclaunico, Sclavona pri Pardenonu, Sella, Virco. Med tiste, ki so šele po doselitvi dobili oznako po Slovanih, pa: "villa

Sclavorum quae similiter dicitur Meleretum", "villa Versia Sclauonica" (Versa), "Sanctus Vitus de Sclabonibus prope Agellum" (S. Vito al Torre), Medea Sclabonica, Pasiian Schiavonesco. Poselitev ni bila sklenjena; slovanske vasi so bile posejane med stare romanske. Pa tudi sicer so bile te vasi razporejene v več skupin: na črti med Gradiško in Palmanovo, v trikotniku med Palmanovo, Vidmom (Udine) in Codroipom, na črti od Belgrada ob Tilmentu (Tagliamento) do Codroipa, med Tilmentom (Tagliamento) in Livenzo ter v Karniji vzhodno od Vidma (Udin).

Začetek poseljevanja je morda postaviti v čas okoli leta 1000. Tedaj je v kraju Santa Maria la Longa pri Palmanovi, ki se leta 1031 omenja kot "villa Sclavorum", nastala cerkev sv. Mohorja in Fortunata za potrebe tamkajšnje slovanske kolonije (Kos, 1911, št. 86; Menis, 1976, 185; Höfler, 1986, 46). Zaključilo pa se je v 12. stoletju, kakor dokazujejo slovanski toponimi (jezik).

Kdaj so se te vasi romanizirale, ne vemo. Vendar se sredi romanskih vasi, nesklenjeno razporejene in brez povezav z narodnim telesom niso ohranile dalj kakor do 15. stoletja, ko se je sem razširila po propadu oglejskega patriarhata beneška oblast (1420). Spomin nanje so le še deloma ohranjena slovanska krajevna imena (Goyou, 1907; Goyou, 1894, 133 sq.; Istra in Slovensko primorje, 1952, 52 sq.; Kos, 1955, 149 sq.; Grafenauer, 1965, 142 sq.).

Nov val slovanskih doseljencev je po končanih madžarskih navalih prišel tudi v gorati del nad Furlansko nižino, ki so ga poslej začeli poimenovati kot "Schiavonia" (Slovenija) in tamkajšnjim krajem že v 13. stoletju začeli dodajati oznako slovanski. Benečani, ki so pozneje (1420) dobili ozemlje v svojo last (Beneška Slovenija), pa so v svojih virih navajali, da v deželi živi "drugo in posebno prebivalstvo". (Kos, 1955, 150; Istra in Slovensko primorje, 52).

SLAVS IN ITALY IN THE EARLY MIDDLE AGES

Ferdo GESTRIN

academician, SI-1000 Ljubljana, Gestrinova 1

ABSTRACT

The process of immigration and migration of the Slavs from the Balkans to the Apennine Peninsula (denoted as migrations in the widest sense of the word) can be followed through centuries from as early as the middle of the 7th and up to the 19th century. The causes, ways and extent of these migrations as well as their consequences changed a great deal at that time. This is why the course of these migrations can be divided into three separate phases. In the first phase, which implies the Early Middle Ages - i.e. still in the Migration Period, at the time of quick political changes in Italy and its dismembering, protracted encounters including skirmishes along the border and great devastation - some larger or smaller groups of Slavs entered Italy as a military force, migrators or colonists, either voluntarily or under different forms of constraint. In the second phase the Slavs came to Italy - women in much larger numbers than men - as slaves, but were then often sold in Spain and other at that time Arab countries. This phase took place mainly in the period from the 12th century to the second half of the 14th century, although the trade in slaves from the Balkans to Italy had been known much earlier, and neither did it completely cease later on. In the third phase - the peak was reached in the 15th and 16th centuries, while the 17th century marked a decline and eventually an end of immigration - the migrations of the Slavs to Italy were associated with economic motives - Italia felix - as well as with the Turkish threat and domination over a large part of the Balkans. This was the period of massive settling in large parts of Italian territory.

Key words: immigration, Slavs, Italy, Middle Ages

LITERATURA

- Amari, M. (1858):** Storia dei Musulmani di Sicilia II. Firenze.
- Božić, I. (1979):** Le culte de Saint Michel sur les deux côtes de l'Adriatique. V: Le relazioni religiose e chiesastico-giurisdizionali. Roma.
- Capaldo, M. (1979):** Slavi balcanici in Italia meridionale tra il VII e il XVI secolo. Sintesi storiografica e prospettive di ricerca. V: Studi slavistici in onore di Carlo Verdiani. Pisa, 55-63.
- Capaldo, M. (1983):** Un insediamento slavo presso Siracusa nel primo milenio D. C. V: Europa orientalis 2. 5-17.
- Capano, R.P. (1963):** Sulla presenza degli Slavi in Italia e specialmente in Italia meridionale. Atti e Memorie dell'Accademia Pontiniana, 12, 13.
- Carabellese, F. (1905):** L'Apulia ed il suo comune nell'alto medioevo. Bari.
- De Simone, C. (1981):** Il toponimo Damatira di Vieste Garganico. V: I rapporti demografici. 33-37.
- Diakon, P. (Paulus Diaconus) (1988):** Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum). Maribor.
- Di Giovanni, V. (1867):** Il quartiere degli Schiavoni nel secolo X e la loggia de' Catafani in Palermo nel 1771. V: Archivio storico siciliano 11. 40-62.
- Ducellier, A. (1986):** Byzance et le monde orthodoxe. Paris (it. prevod: Bisanzio (1988). Torino).
- Encyclopédia de l'Islam (1934),** Leyden.
- Ferjančič, B. (1966):** Vizanzija i južni Slaveni. Beograd.
- Musca, G. (1967):** L'emirato di Bari 847-871. Bari.
- Ferluga, J. (1983):** Gli Slavi del sud ed altri gruppi etnici di fronte a Bisanzio. Settimane di Spoleto, 30.
- Ferluga, J. (1984):** Untersuchungen zur byzantinischen Ansiedlungspolitik auf dem Balkan von der Mitte des 7. bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts. Zbornik radova Vizantološkog instituta Beograd, 23, 50 sq.
- Fujano, M. (1981):** La colonizzazione slava di Devia nel corso del secolo XI. V: I rapporti demografici e popolativi. Roma, 39-52.
- Gay, J. (1904):** L'Italie méridionale et l'empire byzantin. Paris, 85 in 172 (v. it.: L'Italia meridionale e l'Impero bizantino. Firenze, La Voce).
- Gelcich, G. (1908):** Colonie slave nell'Italia meridionale. Zara.
- Gestrin, F. (1978):** Migracije Slovanov v Italijo: rezultati jugoslovanske historiografije. ZČ, 32, 7-21 (v. it. v: Quaderni storici 40 (1979). 7-30; v: Anselmi, S. (a cura di) (1988): Italia felix. Migrazioni slave e albanesi in Occidente, Romagna, Marche, Abruzzi, secoli XIV-XVI. Quaderni di "Proposte e ricerche" 3. 241-271.).
- Guyou, B. (1894):** Gli Slavi del Friuli. Pagine Friulane, 6, 133 sq.
- Guyou, B. (1907):** L'Elemento slavo nella toponomastica della Venezia Giulia. V: Studi glottologici italiani. Torino.
- Guillou, A. (1969):** Régionalisme et il dépendance dans l'empire byzantin au VII^e siècle: l'exemple de l'Exarchat et de la Pentapoli d'Italie. Roma, 97 sq.
- Guillou, A. (1973):** Migration et présence slaves en Italie du VI^e au XI^e siècle. Zbornik radova Vizantološkog instituta, 14/15.
- Guillou, A., Tscheremissinoff, K. (1976):** Note sur la culture arabe et la culture slave dans le katépanat d'Italie (X^e-XI^e siècle). V: M. E. F. R. M. 88.
- Grafenauer, B. (1965):** Zgodovina slovenskega naroda 2. Ljubljana.
- Grafenauer, B. (1982):** Valuk. Slovenski bibliografski leksikon, 4, 13.
- Gušić, B. (1962):** Naše primorje. V: Pomorski zbornik I.
- Gušić, B.: O naselenju Neretvana na Monte Garganu / rokopis, avtorju prispevka ga je posredovala pokojna avtorjeva soproga.**
- Höfler, J. (1986):** O prvih cerkvah in prazupnijah na Slovenskem. Razprave FF. Ljubljana.
- Istra in Slovensko primorje (1952).** Beograd.
- Jireček, K. (1952):** Istorija Srba I. Beograd.
- Jurlaro, R. (1966):** Gli Slavi a Brindisi fino al XVIII secolo. V: Acta Congressus historiae slavicae Salzburgerensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodi anno 1963 celebrati. Wiesbaden.
- Kos, F. (1903):** Gradivo za zgodovino Slovencev 1 (GZS). Ljubljana.
- Kos, F. (1906):** Gradivo za zgodovino Slovencev 2. Ljubljana.
- Kos, F. (1911):** Gradivo za zgodovino Slovencev 3. Ljubljana.
- Kos, M. (1955):** Zgodovina Slovencev. Od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana.
- Kos, M. (1985):** O bolgarskem knezu Alcioku in slovenskem knezu Valuku. V: Srednjeveška zgodovina Slovencev. Ljubljana.
- Martin, J.M. (1988):** Recherches sur les relations politiques entre l'Italie méridionale et les Balkans pendant le Haut Moyen-Age (VI^e-XII^e siècles). V: I rapporti politici e diplomatici. Roma, 49-72.
- Menis, G.C. (1976):** Storia del Friuli.
- Musca, G. (1967):** L'emirato di Bari 847-871. Bari.
- Novak, V. (1941):** La paleografia latina e rapporti dell'Italia. V: Archivio storico pugliese 14.
- Palumbo, P.F. (1981):** I rapporti fra popoli nel quadro delle relazioni fra la due sponde. V: I rapporti demografici e popolativi. Roma, 14.
- Palumbo, P.F. (1989):** Per la storia delle relazioni adriatiche. Roma.
- Polverari, A. (1969):** Una Bulgaria nella Pentapoli: Langobardi, Bulgari e Scлавini a Senigallia. Senigallia.
- Petrucci, A. (1960):** Codice diplomatico del monastero benedettino di S. Maria di Tremiti (1005-1237) 2. Roma.
- Picrucci, C., Polverari, A.: Carte di fonte Avellana I (975-1139). V: Thesaurus ecclesiarum Italiae IX, 1. Senigallia.**

Rački, F. (1877): Documenta historiae croaticae.

Radmili, A. (1983): Le relazioni commerciali fra le genti delle due sponde adriatiche durante il neolitico. V: Le Relazioni economiche e commerciali. Roma, 17-21.

Rešetar, M. (1911): Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens. V: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung IX. Wien.

Rešetar, M. (1907): Slovanske kolonije u Italiji. Srdj, Dubrovnik, 24.

Rohls, G. (1958): Ignoto colonia slave sulle coste del Gargano. V: Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici. Cluj (tudi v: Il Gargano, XIII, 12, 21. dec. 1962, 3).

Sarnelli, P. (1680): Cronologia dei vescovi e archivescovi sipontini. Manfredonia.

Spremić, M. (1977): Dubrovnik (Raguse) et la Sicile postbyzantine. Byzantinische Forschungen, Internationale Zeitschrift für Byzantinistik, 5, 379-390.

Spremić, M. (1978): La migrazione degli Slavi nell'Italia meridionale e in Sicilia alla fine del medioevo. V: Gestrin, F. (ur.) (1978): Migracije Slovanov v Italijo / 7. zasedanje jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino. Ljubljana (tudi v: Archivio storico italiano (1980), 138, 3-15).

Stipčević, A. (1981): Il simbolismo religioso preistorico, elemento comune fra i popoli del bacino dell'Adriatico. V: I rapporti demografici e popolativi. Roma, 19-29.

Stipčević, A. (1983): Per una storia economica del bacino Adriatico nell'età preistorica (situazione e prospettive). V: Le Relazioni economiche e commerciali. Roma, 23-31.

Šišić, F. (1925): Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara.